

vuru (Erzurum 1977); Abdullah b. Zeyd Âl-i Mahmûd, *Lâ mehdî yüntazar bâ-de'r-resûl hayri'l-beşer* (Katar 1980); Muhammed Ali es-Sâbûnî, *el-Mehdî ve eşrâtü's-sâ'a* (Beirut 1401); Abdülmuhsin b. Hamdû'l-İbâz, *er-Red 'alâ men kezzabe'l-ehâdise's-şahîha* (Medine 1402); Muhammed Ferid Hicâb, *el-Mehdî el-muntazar beyne'l-'akîdeti'd-dîniyye ve'l-ma'dmûni's-siyâsî* (Cezayir 1984); Müttaki el-Hindî, *el-Burhân fî 'alâmâti mehdîyyi âhiri'z-zamân* (Tanta 1412/1992); Cevâd Hüseyin el-Hüseyinî, *el-İmâmü'l-mehdî ve zuhûruh* (Beirut 1412/1992); Muhammed Saîd el-Kaddâl, *el-İmâmü'l-mehdî Muhammed Ahammed b. 'Abdillâh* (Beirut 1992).

BİBLİYOGRAFYA :

Wensinck, *el-Mu'cem*, "hdy" md.; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "hdy" md.; *Müsned*, I, 84, 99, 376, 377, 430, 448; III, 17, 21-22, 28, 36, 37, 52; İbn Mâce, "Fiten", 34; Ebû Dâvûd, "Mehdî", 1; Tirmizî, "Fiten", 52, 53, 79; Eş'arî, *Makâlât* (Ritter), s. 15; Kâdi Abdülcebbar, *Şerhu'l-Uşûli'l-hamse*, s. 751; a.mlf., *el-Muğni*, XX/2, s. 183; Sa'lebî, *'Arâ'isü'l-mecâlis*, s. 308; İbn Ebû Yalâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, II, 20; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *et-Tezkire fî ahvâli'l-mevtâ ve umûri'l-âhire*, Kahire 1407/1987, s. 691-707; Takyyüddin İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünne* (nşr. M. Reşâd Sâlim), Riyad 1406/1986, IV, 87; İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-münif fi's-şihâh* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beirut 1403/1983, s. 148-154; İbn Kesîr, *en-Nihâye fî'l-fiten ve'l-melâhim* (nşr. Muhammed Ahmed Abdülazîz), Beirut 1988, I, 49, 58; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, İstanbul 1305, II, 307; İbn Haldûn, *Muqaddime*, II, 787-810; Süyûtî, *el-Hâvî li'l-fetâvî*, Beirut, ts. (Dârü'l-kitâbi'l-Arabî), II, 213; İbn Hacer el-Heytemî, *eş-Şavâ'iku'l-muħrika* (nşr. Abdurrahman b. Abdullah et-Türkî - Kâmil Muhammed el-Harrât), Beirut 1417/1997, II, 469-481; Ali el-Kârî, *Şerhu'l-Fikhi'l-ekber*, Kahire 1323, s. 100; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1465; Seffârîni, *Levâmî'u'l-envârî'l-behiyye*, Beirut, ts. (el-Mektebetü'l-İslâmiyye), II, 76-85; Ahmed Emin, *Duħa'l-İslâm*, Beirut, ts. (Dârü'l-kitâbi'l-Arabî), III, 236-246; *İzâhu'l-meknûn*, I, 318, 339; I. Goldziher, *el-'Aķide ve's-şer'î'a fi'l-İslâm* (trc. M. Yûsuf Mûsâ v.dğr.), Kahire 1946, s. 191-196; Keşmîrî, *et-Taşrih bimâ tevâtere fi nüzûli'l-mesîh* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Halep 1965, s. 295-296; Abdurrahman Bedevî, *Mezâhibü'l-İslâmiyyîn*, Beirut 1973, II, 71-82; Necmeddin Ca'fer b. Muhammed el-Askerî, *el-Mehdî el-mev'ûd el-muntazar*, Beirut 1977, I, 14-138, 154, 172-226; II, 338-352; Ali Sâmi en-Neşşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefî fi'l-İslâm*, Kahire 1977, II, 56-77, 132, 227; Sâdik el-Hüseyinî eş-Şirâzî, *el-Mehdî fi'l-Kur'ân*, Beirut 1986, s. 9-25; Ahmed Muhammed el-Havfî, *Edebü's-siyâse fi'l-'aşri'l-Emevî*, Beirut, ts. (Dârü'l-kalem), s. 70-83; M. Rüşdî el-Ukaylî, eş-Şif'a, Amman 1980, s. 339-340; Abdülkerîm el-Hatîb, *el-Mehdî el-muntazar ve men yentezi'üneħ*, [baskı yeri yok] 1980 (Dârü'l-fikri'l-Arabî), s. 11-22, 32-33, 43-44, 116-117; M. İbrâhim Ebû Sâlim, *el-Hareketü'l-*

fikriyye fi'l-mehdiyye, Beirut 1981, s. 1-3; M. Bâkir es-Sadr, *Bahş ħavle'l-mehdî*, Beirut 1981, s. 7-15, 28-46, 63-69; Mehdi el-Fakih Eymânî, *el-İmâmü'l-mehdî 'inde ehli's-sünne*, İsfahan 1402/1982, II, 443-458, 489-494; Muhsin Abdünnâzir, *Mes'ele'tü'l-imâme ve'l-vaz' fi'l-ħadîs*, Beirut 1983, s. 500-516; Ahmed el-Vâlif, *Hüvviyyetü'l-teşeyyu'*, Kum 1983, s. 175-184; Hüseyin Atvân, *ed-Da'vetü'l-'Abbâsiyye*, Beirut 1984, s. 138-145; Ahmed Mahmûd Subhî, *ez-Zeydiyye*, Kahire 1984, s. 77-161; Seyyid Cevâd eş-Şahrûdî, *el-İmâmü'l-mehdî ve zuhûruh*, Küveyt 1985, s. 88, 110-114, 122, 181-196, 211-215, 245-266, 304-311; Hasan Hâlid, *el-İslâm ve rû'yetühû fimâ ba'de'l-ħayât*, Beirut 1986, s. 207-224; Abdülmecid b. Hamde, *el-Medârisü'l-kelâmiyye*, Tunus 1986, s. 270-272; Ca'fer Sübhânî, *el-İlâhiyyât*, Beirut 1990, II, 633-650; Kâmil Süleyman, *Yevmü'l-ħalâş fi zilî'l-kâ'imi'l-mehdî*, Beirut 1993, s. 93-94, 155-159, 304-367; Mehdi el-Fetlâvî, *Şeuretü'l-muvaṭṭi'in li'l-mehdî fi dav'i ehâdîsi ehli's-sünne*, Beirut 1997, s. 32-55, 345-346; İsmail Hakkı [İzmirli], "Mehdi Meselesi", *SR*, sy. 285 (1329), s. 389-391; Anî İhan, "Kütüb-i Sittedeki Hadîslerle Göre Mehdiilik", *DÜİFD*, VII (1992), s. 102-121; M. Bâkir el-İlâhî, "er-Ravzû'l-faşîh fi beyânî'l-fevâriħ beyne'l-mehdî ve'l-mesîh", *Türâşûna*, XIV/53-54, Kum 1419, s. 53-99.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

MEHDÎ, Abdürreşîd (1880-1912)

Tatar siyaset ve fikir adamı.

Kırım'ın kuzeyindeki Or (Perekop) bölgesinde fakir bir köylü ailesinin oğlu olarak dünyaya geldi. Amcasının yardımıyla, Kırım Tatar çocuklarını Ruslaştırılmak için Ruslar tarafından Akmesjid'de açılmış olan Tatar Öğretmen Okulu'nda öğrenim gördü ve 1902'de buradan mezun oldu. Karasubazar'a yerleşerek öğretmenlik yapmaya başladı. İnkılâpçı ve liberal Rus çevreleriyle ilişki kurdu ve bu çizgideki Rus gazetelerine makaleler yazdı. Bir müddet sonra çevresinde, çoğunluğu kendisi gibi Tatar Öğretmen Okulu mezunu öğretmenlerden oluşan bir grup meydana geldi. Bu gençler, Rus inkılâpçı hareketlerinin etkisinde kalarak Rusya İmparatorluğu'nun sömürgeci siyaseti neticesinde topraksızlaştırılarak sefalet ve cehalete sürüklenen Kırım Tatar halkının dertlerine bir çözüm arayışı içine girdiler. Kırım'ın Karasubazar, Bahçesaray, Akmesjid, Yalta ve diğer şehirlerinde gizli hücreler kuran Kırım Tatar aydınları Rus polislerinin kendilerine verdiği isimle "Genç Tatarlar" (Yaş Tatarlar) olarak tanındı.

Genç Tatarlar oturmuş bir ideolojiye sahip, gerçek anlamda merkezî bir teşkilât haline dönüşemedilerse de Abdürreşîd

Mehdi (Mediyev) tartışmasız en önde gelenleriydi ve çeşitli Tatar hücre ve gruplarının irtibat merkezi durumundaydı. Kırım Tatarları'nın ezici çoğunluğunu oluşturan köylü kesiminin içinde bulunduğu feci duruma vâkıf olan Mehdi, toprak meselesinin Kırım Tatarları'nın en âcil problemlerinden olduğunu idrakî içindeydi. Bu sebeple siyasî görüşlerinin odak noktasını toprak meselesinin teşkil ettiği Rus Sosyalist İnkılâpçılar Partisi'ne derin sempati duymaktaydı. Aynı şekilde Kırım'daki Rus sömürgeciliğinden ve çarlık sisteminin kurtuluşun da ancak inkılâpla mümkün olabileceğine inanıyordu, inkılâbın gerçekleşebilmesi için de Rus inkılâpçı fırkalarıyla iş birliği yapmak gerektiğini savunuyordu. Fakat Rus inkılâpçı parti ve gruplarından çok önemli bir fark olarak Mehdi'nin inkılâpçılığının ve çarlığa karşı mücadele kararlılığının çıkış noktası milliyetçilikti. Mehdi ve diğer Genç Tatarlar, Kırım Tatarları'nın uyanması ve bilinçlenmesinin şartı olan millî mekteplerin her seviyede açılması ve yaygınlaştırılmasını istiyorlardı. Bundan dolayı Kırım'da İsmail Bey Gaspıralı tarafından başlatılan millî maarif ve aydınlanma hareketini destekliyorlardı. Bu hareketin 1905 sonrasında büyük hız kazanmasında ve rüşdiyelerin açılmasında Genç Tatarlar'ın büyük rolü oldu. Genç Tatarlar, Gaspıralı'nın millî eğitim ve diğer meselelerdeki düşünceleriyle mutabık bulunmalarına rağmen özellikle siyasî hareket açısından ondan ayrılıyorlardı. Gaspıralı'nın tedbirli davranmasına karşılık Genç Tatarlar, Rus Çarlığı'na karşı yer altı faaliyeti metotlarıyla doğrudan mücadeleyi ve bunu gerçekleştirmek üzere Rus inkılâpçılarıyla iş birliğini savunuyorlardı.

Mehdi, halk arasında kazandığı şöhret sayesinde 1906'da Karasubazar belediye başkan yardımcılığına, ertesi yıl da belediye başkanlığına seçildi. Böylece Rus hâkimiyetindeki Kırım'da Bahçesaray dışındaki bir şehirde halktan gelme bir kişi ilk defa belediye başkanı oluyordu. Kısa aralarla hayatının sonuna kadar belediye görevine devam eden Mehdi, Kırım Tatarları'na sağladığı hizmetlerle büyük ün kazandı. Onun önderliğinde 1906 Mayıs'ında Karasubazar'da çıkmaya başlayan *Vatan Hâdimi* adlı gazete Genç Tatarlar'ın yayın organı oldu. *Vatan Hâdimi*, Gaspıralı'nın *Tercüman*'ından sonra Kırım'da çıkan ikinci Türkçe gazete idi; fakat siyasî ve içtimaî konulardaki radikal çizgisiyle *Tercüman*'dan ayrılıyordu. Bu sebeple polisin ve sansürün dâimî baskısı

altındaydı, sürekli ara vermek zorunda kaldığı yayım hayatını ancak 1908'e kadar sürdürebildi. Bununla birlikte özellikle Abdürreşid Mehdî ve Hasan Sabri Ayvaz'ın yazılarıyla *Vatan Hâdimi*, Kırım Tatarları'nın millî şuurlarının ve milliyetçiliklerinin belirlenmesinde önemli rol oynadı. Gazetenin vurguladığı ana husus, kesin olarak belirli bir vatan kavramı ile ifade edilmiş bir Kırım Tatar millî hüviyeti idi. Diğer bir ifadeyle Kırım, Kırım Tatarları'nın tek vatanıydı ve bu vatan üzerinde Kırım Tatarları'nın tarihten gelen vazgeçilmez siyasî hakları vardı. Kırım'ın Türk ve müslüman halkının millî çizgisinin nihai istikameti bu şekilde kesin hatlarıyla belirlenmekteydi. Bu yönelişin bir özelliği de Kırım Tatarları'nın etno-lingüistik ve dinî açıdan mensup olduğu geniş Türk ve İslâm dünyasının reddini değil tam aksine bu geniş mensubiyetin tam bir teyidini ve bütünleşmeyi ifade etmesiydi. Bu açıdan *Vatan Hâdimi* de *Tercüman* gibi Türk halklarını birleştirecek ortak edebî Türkçe'yi savunuyor ve açık bir İstanbul Türkçesi'yle neşrediliyordu. *Tercüman* gibi, geniş haber ve yorumlarıyla *Vatan Hâdimi* de okuyucularını Türk ve İslâm dünyasının her tarafıyla ilgilenmeye ve bütünleşmeye davet ediyordu.

Kırım'ın müslüman ahalisi arasından milletvekili seçilebilmesini fevkalâde zorlaştıran karmaşık seçim sistemine rağmen Mehdî, 1907'de II. Rusya Duması'na Kırım'ın bağlı bulunduğu Tavrida eyaletinden milletvekili seçildi. Böylece Rus Sosyalist İnkılâpçılar'a daha fazla sempati duymasına rağmen kendisiyle çalışmak isteyen ve Kırım'da güçlü olan Katet Partisi'nin listesinden Rus ve Ukrain seçmenlerin de büyük ölçüde oylarını alarak Duma'ya girdi. Duma'da Rusya Türkleri'nin birleşik grubu olan müslüman fraksiyonuna katılarak sekreterliğini yaptı. II. Rusya Duması çarlık rejiminin iki ay sonra bu rayı kapatmasıyla son buldu. Fakat Mehdî Duma'da yaptığı, büyük yankılar uyandıran faaliyetleriyle dikkatleri üzerine çekti. Bilhassa 22 Nisan 1907'deki meşhur konuşmasında çarlık rejiminin Kırım'ı işgalinden beri izlediği toprak gaspları ve sömürgeleştirme siyasetini belgelerle ortaya koyarak şiddetle protesto etti; Kırım Tatarları ile birlikte bütün Rusya Türk ve müslümanlarının ihlâl edilen haklarını cesurca savundu. II. Rusya Duması'nın kapatılmasının ardından faaliyetleri sıkı polis takibatına uğradığından siyasî çalışmaları güçleşti. Bu sebeple mesaisini Ka-

rasubazar Belediyesi'ndeki çalışmalarına ve maarif faaliyetlerine teksif ettiyse de yakalandığı tüberküloz hastalığından kurtulamayarak 24 Mayıs 1912'de Karasubazar'da vefat etti. Hayatının son yıllarında yazdığı Kırım Tatar tarihi yayımlanmadan kaldı, elyazmaları da Sovyet rejimi zamanında ortadan kayboldu. Abdürreşid Mehdî'nin siyasî ve fikrî faaliyeti çok kısa bir dönem içine sıkışmasına rağmen Genç Tatarlar hareketinin Kırım Tatarları'nın daha sonraki millî faaliyetleri üzerinde çok önemli ve kalıcı tesirleri oldu.

BİBLİYOGRAFYA :

Tercüman (Bahçesaray) koleksiyonu (1905-1912); *Vatan Hâdimi* (Karasubazar) koleksiyonu (1906-1909); *Gosudarstvennaya Duma. Vtoroy Sozju. Stenografiçeskie otçyoti. 1907 god. Sessiya vtoraya*, S. Peterburg 1907, I, tür.yer.; Edige Kırmal, *Der Nationale Kampf der Krimtürken*, Emsdetten 1952; Hakan Kırmalı, *National Movements and National Identity Among the Crimean Tatars (1905-1916)*, Leiden 1996; a.m.f., *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916)*, Ankara 1996; Şamil Alâdin, "Bizim İftiharımız", *Yıldız*, sy. 5, Taşkent 1987, s. 43-50.

HAKAN KIRIMLI

MEHDÎ el-ABBÂSÎ

(المهدى العباسى)

Muhammed el-Mehdî b. Muhammed Emîn b. Muhammed el-Abbâsî (ö. 1315/1897)

İlk Hanefî Ezher şeyhi.

Dedesi Muhammed el-Mehdî el-Kebîr, Kıptî asıllı olup küçük yaşta Şeyh Muhammed b. Sâlim el-Hifnî vasiyetiyle İslâm dinini benimseyerek onun himayesinde büyümüş ve devrinin önde gelen Şâfiî âlimlerinden biri olmuştur (Ceberî, IV, 233). Abdullah b. Hicâzî eş-Şerkâvî'den sonra Ezher şeyhliğine aday gösterilmişse de bu göreve Muhammed b. Ali eş-Şenevânî getirilmiştir. Babası Muhammed Emîn Şâfiî mezhebinden Hanefî mezhebine geçmiş ve Mehmed Ali Paşa zamanında fetva makamına kadar yükselmiştir.

Muhammed el-Mehdî 1243 (1827-28) yılında İskenderiye'de doğdu. İlk öğrenimini burada gördükten sonra Kahire'ye gitti (1256/1840); İbrâhim es-Sekkâ, Halîl er-Reşîdî ve Beltânî gibi âlimlerden ders aldı. Genç yaşta Kavalalı İbrâhim Paşa tarafından Mısır başmüftülüğüne tayin edildi (Zilkade 1264 / Ekim 1848). Kendisine yardımcı olması için fıkıh hocası Reşîdî fetva emniğine getirildi. Bu konuda

babasının dostu olan Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey'in, Mısır valiliğine tayin edilmek üzere İstanbul'a çağrılan İbrâhim Paşa'ya tavsiyesinin ve paşanın o sırada başmüftü olan Ahmed et-Temîmî'den hoşlanmamasının etkili olduğu kaydedilir.

Mehdî el-Abbâsî bu göreve geldikten sonra özellikle fıkıhla ilgilenerek bu alandaki bilgisini geliştirdi; Ezher'de İbn Âbidîn'in *Reddü'l-muhtâr*'ını okutmaya başladı. Böyle bir makam için genç olmasına rağmen müftülük görevini başarıyla yürüttü. Mısır Valisi I. Abbas Hilmi'nin, dedesi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'a geldiğinde hiçbir şeyi olmadığı, dolayısıyla çocuklarına bıraktığı mülklerin devlete ait olduğu hususunda istediği fetvayı vermeyip aksini ileri sürdü. Bu olaydan sonra halkın ve yöneticilerin ona olan saygısı daha da arttı. Hidiv İsmâil Paşa, 1287 Şevvalinde (Ocak 1871) Mustafa el-Arûsî'yi Ezher şeyhliğinden alıp yerine müftülük görevi de uhdesinde kalmak üzere Mehdî'yi tayin etti. Mehdî yirmi birinci Ezher şeyhi olup bu makama getirilen ilk Hanefî âlimidir. Ardından hidiv tarafından o dönemde bakanlar kurulu fonksiyonuna sahip el-Meclisü'l-husûsiyyü'l-âlfî'ye üye tayin edilen Mehdî (12 Şevval 1288 / 25 Aralık 1871), Abbas Hilmi'nin daha önce iptal ettiği Ezher maaşlarının tekrar verilmesini sağladı; eğitim ve öğretimle ilgili bir yasa çıkartarak geleneksel icâzet usulü yerine hocalık için imtihan ve diploma usulünü başlattı (bk. ÂLİMİYYE). Hidiv İsmâil Paşa'nın Mısır'daki aile vakıflarını umumi vakıflara katıp sahiplerine karşılığını verme yönündeki uygulamasına karşı çıkmasına rağmen hidiv Mehdî'ye saygıda kusur etmedi ve görevinden azledildiği sırada oğlu Tefvik Paşa'ya kendisine saygı gösterip değerini bilmesini tavsiye etti. Mehdî el-Abbâsî, Ezher şeyhliği sırasında ülkenin çeşitli yerlerine gönderilecek kadı ve müftülerin seçiminde de söz sahibiydi. Bu görev, Butrus Gali Paşa Adalet Bakanlığı'na vekâlet ettiği sırada (1879) onun başkanlığındaki bir komisyona verilip kendisinden bu komisyona üye olması istendiğinde kabul etmedi.

Hidiv Tefvik Paşa zamanında Urâbî Paşa'nın isyanından sonra hidivi desteklediği bilinen Mehdî aleyhine bir kampanya başlatıldı. Mısır'da azınlıkta bulunmalarına rağmen Hanefîler'den birinin Ezher şeyhi olmasından ve Mehdî'nin Ezher'de gerçekleştirdiği reformlardan rahatsız olanlar, onun görevden alınması için faaliyete geçip Urâbî hareketinin idam ge-